

Streszczenie

Rozprawa doktorska pt. „Wpływ sytuacji komunikacyjnej na werbalne i niewerbalne zachowania Jana Pawła II podczas pierwszej pielgrzymki do Polski” ma dwie części: teoretyczną i badawczą. Część teoretyczna składa się z trzech, a część badawcza z czterech rozdziałów. Punktem wyjścia rozważań był opis kontekstu historycznego pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II do Polski, negocjacji związanych z ustaleniem terminu, przygotowań do niej zarówno od strony kościelnej, jak i państwowej, jej przebiegu i skutków. Następnie przedstawiono główne zagadnienia związane z komunikacją jako istotnym wymiarem tej pielgrzymki. Podano definicje komunikacji, jej elementy składowe, funkcje, rodzaje. Wśród sposobów komunikacji wyróżniono dwa główne: werbalne i niewerbalne, z zastrzeżeniem, że w realizacji składają się one na wielomodalny charakter przekazu. Przybliżono też pojęcie sytuacji komunikacyjnej rozumianej jako zespół elementów towarzyszących wypowiedziom. W rozdziale metodologicznym opisane zostały źródła, przedmiot badań, metody i procedura badań. W rozdziałach badawczych zaprezentowano charakterystykę czterech sytuacji komunikacyjnych: rytualnej w odmianie świeckiej, rytualnej w odmianie sakralnej, potocznej oraz okazjonalnej, a także przedstawiono stosowane przez papieża środki językowe i pozajęzykowe.

Przedmiotem rozprawy były wymienione wyżej sytuacje komunikacyjne, w jakich znajdował się Jan Paweł II podczas pierwszej pielgrzymki do Polski, oraz jego werbalne i niewerbalne zachowania komunikacyjne. Celem było ukazanie, jakie środki wyrazu wykorzystywał papież w poszczególnych sytuacjach komunikacyjnych w czasie tej pielgrzymki. Główny problem badawczy dotyczył wpływu tych sytuacji na zachowania komunikacyjne Jana Pawła II. Podstawowym materiałem źródłowym były nagrania wideo i audio z pierwszej pielgrzymki oraz zapis wygłoszonych tekstów. Źródła pomocnicze stanowiły dokumenty IPN i Kościoła katolickiego. Jak główną metodę badań zastosowano metodę indukcyjną o charakterze jakościowym. Wykorzystano również pięć metod roboczych: wielomodalną analizę tekstu medialnego, analizę językoznawczą, zintegrowaną metodę analizy komunikacyjnej, krytyczną analizę dyskursu i metodę historyczną.

Przeanalizowano kilkadziesiąt papieskich wystąpień. Analizie podlegały zachowania werbalne dotyczące języka, formy i stylu wypowiedzi oraz zachowania niewerbalne w obrębie stroju, postawy, mimiki, kontaktu wzrokowego, stylu wokalnego i gestykulacji. Zbadano, czy i jak oddziaływały na nie elementy sytuacji komunikacyjnej, do których zaliczono typ nadawcy,

typ odbiorcy, typ kontaktu, typ tworzywa i okoliczności fizyczne towarzyszące poszczególnym wystąpieniom.

Analizy wykazały, że w rytualnej sytuacji w odmianie świeckiej, kiedy papież wygłaszał oficjalne przemówienia skierowane m.in. do przedstawicieli władz państwowych, dominował w jego wypowiedziach język wtórnie mówiony, forma monologowa oraz styl oficjalny. Mimika, gestykulacja i inne niewerbalne środki wyrazu były oszczędne i wyważone. Papież dostosowywał się do wymogów sytuacji, postępował zgodnie z zasadami określonymi przez protokół dyplomatyczny.

W sytuacji rytualnej sakralnej, gdy wygłaszał homilie, również był zobowiązany do określonych zachowań wynikających z instrukcji liturgicznych. Podobnie jak w sytuacji świeckiej tu również posługiwał się językiem wtórnie mówionym, ale czasami wykorzystywał też język pierwotnie mówiony. Oprócz monologu sięgał do dialogowej formy wypowiedzi, zarówno w odmianie wirtualnej, jak i realnej. Odpowiadał na okrzyki wiernych, niekiedy komentował ich śpiew czy brawa. Obok stylu oficjalnego w analizowanych homiliach pojawiały się też wyznaczniki stylu potocznego, np. humor językowy. Repertuar środków niewerbalnych Jana Pawła II był ograniczony i powtarzalny, ale bardziej rozbudowany niż w sytuacji rytualnej świeckiej. Wykonywał więcej gestów, były one bardziej wyraziste. Ujawniały stosunek papieża do przekazywanych treści i uzupełniały tok werbalny.

W sytuacji potocznej papież wygłaszał konferencje, rozważania i przemówienia okolicznościowe. Nie był tu już zobowiązany do przestrzegania skodyfikowanych norm, ale postępował zgodnie z ogólnie przyjętymi zasadami. Język pierwotnie mówiony funkcjonował w jego wypowiedziach na podobnych prawach co język wtórnie mówiony, dialog był często wykorzystywaną formą, a styl potoczny ujawniał się częściej niż w sytuacji rytualnej sakralnej. Mimika była dostosowana do przekazywanych treści, zróżnicowana. Aspekty wokalne podkreślały poszczególne fragmenty wypowiedzi. Wśród gestów, obok batut, które również w sytuacjach rytualnych odgrywały ważną rolę, zwracają uwagę gesty metaforyczne i ilustracyjne ubogacające narrację.

W sytuacji okazjonalnej zachowania papieża były nieprzewidywalne, a reguły postępowania zarówno nadawcy, jak i odbiorców dopiero się ustalały. Jan Paweł II, kiedy pojawiał się w oknie na ul. Franciszkańskiej w Krakowie czy na balkonie pałacu biskupów w Gnieźnie, nie korzystał z żadnych notatek, działał spontanicznie. Język pierwotnie mówiony był jedynym tworzywem jego wypowiedzi, dialog dominował nad monologiem, a styl potoczny nad stylem oficjalnym. Jego postawa była swobodniejsza niż we wcześniejszych sytuacjach, mimika bardziej ożywiona i bogatsza, gesty częste, wyraziste. Nie pełniły one tylko funkcji

perswazyjnej czy modalnej, ale też dookreślały towarzyszące im słowa, uzupełniały je często o nowe treści. Wyraźny był ich narracyjny charakter.

Przeprowadzone badania udowodniły, że sytuacja komunikacyjna wpływała na repertuar językowych i pozajęzykowych środków wyrazu Jana Pawła II. Jego wysokie kompetencje komunikacyjne pozwalały mu się dostosować do tych sytuacji, przestrzegać ich wymogów, a jednocześnie pozostać kreatywnym. W obrębie każdej sytuacji można bowiem znaleźć takie zachowania papieża, które mniej czy bardziej znacząco przełamwały jej ograniczenia, nigdy jednak nie została naruszona zasada stosowności.

Zwraca uwagę także współwystępowanie poszczególnych środków wyrazu i ich wzajemne oddziaływanie. Tryb werbalny był ściśle powiązany z trybem niewerbalnym, aspekty prozodyczne często podkreślały wykorzystywane gesty, mimika zaś była na ogół spójna z tokiem słownym.

Kraków, 6 czerwca 2022

Magdalena Jankosz